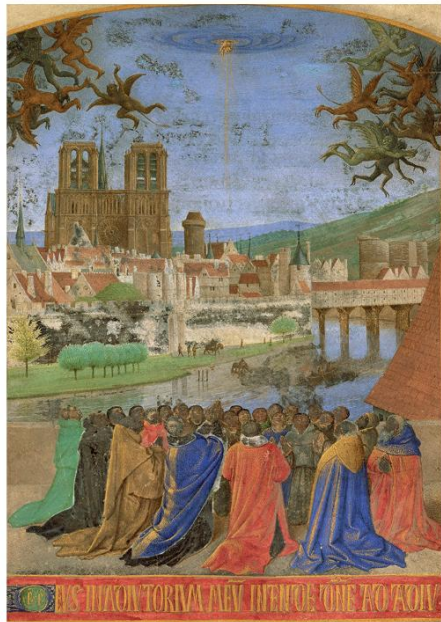

Šviesieji viduramžiai

Vidurinių amžių pradžia siejama su Vakarų Rėmos imperijos žlugimu V a. pabaigoje, bet svarbiausias pokytis buvo krikščionybės įsitvirtinimas. Viduramžiais prasideda krikščioniškoji civilizacija. Apie pirmuosius penkis viduramžių šimtmečius ilgą laiką žinota taip nedaug, kad jie vadinti tamsiaisiais amžiais. Tuo metu antikos paveldą dalijosi ir pamažu civilizavosi vakarykščiai barbarai, ir ilgai niui susiformavo dabartinės europiečių tautos. Jų kūrybinės galios prasiveržė tūkstantmečių sandūroje įspūdingu gotikos menu, veržlia miestų plėtra, universitetų kultūra. Iš vėlyvųjų viduramžių XIV–XV a. išaugo Renesansas – jau naujųjų laikų reiškinys. Kaip tik tada ir atsirado *vidurinių amžių sąvoka*, aprėpianti apie tūkstantį metų nuo antikos iki antikos atgimimo, mat tų laikų kultūros žmonės įsivaizdavo peržengę niūrų tūkstantmetį ir tęsą kilnią senovės graikų bei romėnų tradiciją. Viduramžių šviesa visu grožiu suspindės tik XIX a. romantikų kūriniuose ir XX a. pirmos pusės istorikų veikaluose.

„Dieve, atei manęs gelbėti! / Viešpatie, skubėk man padėti!“ (Ps 70, 2). Žano Fuke (Jean Fouquet) „Dievo dešinė, ginanti ištikimuosius nuo demonų“, 1452–1460 m.

Laurencijaus de Voltolinos (Laurentius de Voltolina) XIV a. antroje pusėje pavaizduotas Henrikas Alemanas su studentais seniausiam Europos universitete Bolonijoje, įsteigta 1088 m.

Viduriniai amžiai – paslaptingiausia Europos kultūros epocha. Jai būdingi ryškūs kontrastai ir skirtingų pradų derinimas. Šalia rašytos lotynų kalba, daugiausia religinės, ima rasti literatūros tautinėmis kalbomis – italų, prancūzų, anglų, vokiečių ir kitomis. Rankraštines knygas perrašinėjamos vienuolynuose, o už jų sienų plinta nuo tautosakos jau atitrūkę, bet dar tik pradėdami užrašinėti sakytinės poezijos autorių kūrinių. Krikščionybė iškelia naujus idealus, gerokai besiskiriančius nuo antikinų: absoliutina dvasia, o kūną laiko sielos kalėjimu. Nebegaliaja klasikinis saiko ir pusiausvyros dėsni, suyra žmogaus kūno ir dvasios harmonija.

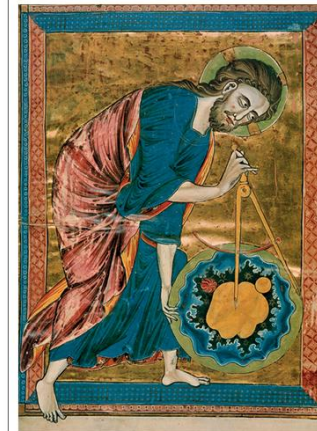
Viduramžių pasaulyje visa pabrėžtinai skaidru; kiekvienas žmogaus poelgis matomas – jį stebi Viešpats – ir įvertinamas. Senovės graikų savivaldos principai tiesiogiai susiję su kosmoso darnos samprata: piliečiai nusprendavo, kaip bus valdomas jų polis, ir laikydavosi įstatymų. Viduramžiais žmonės tiki, kad pasaulio tvarka duota Dievo, todėl neabejotina, o žemėje Dievui atstovauja pirmiausia Bažnyčia, paskui valdovas. Kiekvienas asmuo priklauso tam tikram luomui ir turi atlikti savo luomo priedermes. Pavyzdžiui, senjoras privalo rūpintis valdinių geroje ir saugumu, o šie – jam paklusti ir tarnauti. Kiekvienas žmogaus žingsnis kontroliuojamas.

Įtakingiausia viduramžių kultūros skleidėja – Bažnyčia. Kol sunkiai, per kovas formavosi Europos valstybės ir klos-

tėsi luominė visuomenės struktūra, Krikščionių bažnyčia, tapusi visateise dar IV a., didelių sukrėtimų nebeapatyrė. Dabar ji turtinga, sukaupusi didžiules bibliotekas, vienuolynuose sutelkusi rankraštinių knygų leidybą, pagrindinė architektų ir dailininkų užsakovė. Vyskupati steigia mokyklas, popiežius remia pirmuosius universitetus. Svarbiausia mokslo disciplina – teologija. *Credo ut intelligam* („Tikiu, kad suprasciau“) – sako vienas iš šio mokslo šviesulių šv. Anzelmas Kenterberietis (1033–1109). Švietimo tikslas – išmokyti suprasti Šventąjį Raštą, nes tik pasitikintys Apreiškimu žmogus gali būti išganytas.

KLASIMAI IR UŽDUOTYS

1. Kokių skirtingų pradų derinimas būdingas viduramžiams? Nurodykite bent tris.
2. Apibūdinkite Bažnyčios vaidmenį viduramžių kultūroje.

Dievas pasaulio Kūrėjas iš prancūziškos rankraštinės XIII a. vidurio „vargšų Biblijos“. Tokios knygos pavadintos *Biblia pauperum* ne todėl, kad buvo pigesnės, greičiau priešingai. Bet iš jų dvasininkai galėjo mokytis nerastingus parapijiečius, mat Šventojo Rašto siužetai jose būdavo perteikiami daugiausia paveikslėliais.

Simbolių pasaulis

- Kaip gimsta simbolis ir alegorija
- Kelionė pragaro ratais. Dantė

Viduramžiais menas buvo suvokiamas kaip praktinio proto kūryba, tad menininku galėjo būti amatininkas, mokytojas ar poetas. Svarbu, kad kūrinyje atitiktų dieviškąjį

pasaulio modelį, kurio pavyzdys – gamta. Iš Dievo kūrinių žmogus mokėsi pajusti proporcijų grožį, kompozicijos darną ir ritmiką. Gamta ir žmogaus kūryba stebėtojai bylojo simbolių kalba, todėl suprasti pasaulį reiškė perprasti slaptą simbolių prasmę.

Dangiškoji ir žemiškoji sritis laikytos priešybėmis. Dangaus–žemės priešprieša viduramžių žmogui turėjo ne tik religinę, bet ir etinę reikšmę: viršuje kilnumas, tyrumas, gėris, apačioje – prasičiokšumas, šiurkštumas, blogis. Kosminę tvarką simbolizavo didinga architektūra – katedros, vienuolynai, pily. Neraštingi žmonės Biblijos pasakojimus perskaitydavo bažnyčios puošyboje. Pasak kultūros istoriko, filosofo Levo Karsavino (1882–1952), toks ir buvo skulptūros, mozaikos, langų vitražų bei visos simbolinės ornamentikos tikslas. Visi žinojo, kad liūtas reiškia prisiėlimą iš numirusių, nes liūtė gimdo negyvus liūtukus ir tik trečią dieną liūtas juos atgaivina savo staugimu; kad Abraomas apsiustu apgaubti vaikeliai simbolizuoja amžinąjį gyvenimą. Bažnyčios skulptūrose ir paveikluose žmonės regėjo ir pasaulio kūrimo vaizdus, ir gyvenimą rojuje, ir žemės vargus. Be to, ten galėjai išvysti ne tik garsių valdovų, bet ir romanų herojų, pavyzdžiui, Apskritojos stalo riterių.

Viduramžių pasaulėžiūra, scholastinė¹ filosofija grįsta tikėjimo tiesomis – dogmomis². Užuo kaip mūsų laikais eksperimentavę su tikrovės reiškiniais, viduramžių mokslininkai ieškodami tiesos gilinosi į tekstus. Jie sukūrė tikslią sąvokų kalbą ir ištobulino gebėjimą logiškai, nuosekliai mąstyti. Bet ir šioje srityje neapsieita be simbolikos, perkeltinių reikšmių. Imkime pavyzdį – gerai žinomą problemą, iš kurios juokėsi neišmanėliai scholastikos kritikai vėlesniais laikais: kiek angelų telpa ant adatos galiuko? Akivaizdu, kad adatos smaigalys – labai mažas plotelis, kurio materialinė reikšmė artėja prie nulio. Angelas – bekūnė dvasia, kurios materialioji išraiška nulis. Taigi vienas angelas ant adatos smaigalio tikrai tilps. Kita vertus, kiek nulių bepridurtum prie skaičiaus, jis nepasikeis. Vadinasi, ant adatos smaigalio galima sutalpinti begalybę angelų... Tai tik iš pažiūros

¹ Scholastika (gr. σχολαστικός – mokyklinis, mokomasis) – pagrindinė viduramžių krikščioniškosios filosofijos kryptis, tiesos pažinimo šaltiniais laikanti Šventąjį Raštą, Bažnyčios tėvų ir mokytojų mintis, Aristotelio filosofiją. Jos mokslinio tyrimo būdai – šaltinių analizė, komentavimas ir interpretavimas, aptarimas disputuose.

² Dogmą (gr. δόγμα – požiūris, sprendimas) – aiškiai suformuluotas, nereikalaujantis įrodymo religinio mokslo teiginys, kuo yra tikima. Dogmų nedaug, jos visos priimtos visuotiniuose Bažnyčios susirinkimuose. Pirmosios dogmos sudėtos į krikščionių tikėjimo išpažinimą („Tikiu...“). Kurios nors dogmos nepripažinimas ar nukrypimas nuo jos vadinamas erėzija (gr. αἵρεσις – pasirinkimas).

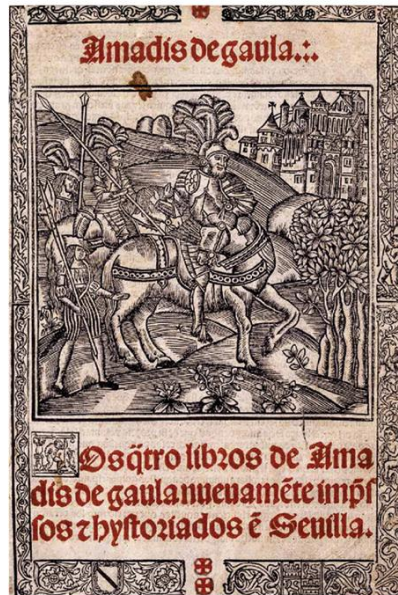
Riteris pakitusiame pasaulyje

- Nesenstantis romanas
- „Kaip įgyti nemirtingumą pasirodant juokingam“ (Algirdas Julius Greimas)

Migelis de Servantesas Saavedra ir jo herojus Don Kichotas

Kai kurių tyrinėtojų nuomone, XVI a. pirmą pusę Ispanijoje – dar viduramžiai, vėlyvasis jų tarpsnis. Tuo metu gimė vieno garsiausių kūrinių Vakarų literatūroje autorius Migelis de Servantesas Saavedra (*Miguel de Cervantes Saavedra*, 1547–1616). Jo romanas „Don Kichotas“, pasak Leonido Donskio, – antras po Dantės „Dieviškosios komedijos“ išskirtinis Europos kultūros reiškinys, kurį sunku paaiškinti vien istorinėmis aplinkybėmis, visuomenės situacija ar literatūrinėmis įtakomis. „Don Kichoto“ didybę liudija nesibaigiantis dialogas, kurį su šiuo kūriniu mezga ir tęsia vėlesnių epochų žmonės.

XVI a. pradžioje kolonizavusi Ameriką, Ispanija tapo turtingiausia ir galingiausia Europos imperija, bet į šalį

Populiariausias XVI a. pramoginis skaitalas – riterių romanas „Galijos Amadis“, 1531 m.

plaukiantis nenutrūkstamas aukso srautas neigiamai paveikė žmonių sąmonę: vis labiau ėmė trūkti iniciatyvos, išradingumo, kūrybiškumo. Šimtmečio viduryje prasidėjo ekonominis smukimas ir politinė krizė, laivyną sutriuškino anglai ir viešpatavimas jūrose baigėsi, prekybos ryšiai susilpnėjo, vietiniai verslai nebesiplėtojo, šalies gyventojai nuskurdo.

„Don Kichoto“ autoriui irgi teko patirti vargo. Jis augo neturtingo gydytojo šeimoje, nuo vaikystės daug skaitė. Spėjama, kad studijavo Salamankos ar Sevilijos universitete. Dėl nežinomų priežasčių, gal vengdamas bausmės už dvikovą, pabėgo į Italiją, Romoje tarnavo kardinolui ir laisvalaikį skyrė antikos bei italų Renesanso kultūros studijoms – tai matyti iš jo vėlesnių raštų. Įstojęs į ispanų karo laivyną, 1571 m. dalyvavo garsiajame jūrų mūšyje su turkais prie Lepanto (Naupakto) ir buvo sunkiai sužeistas, nuo tada nebevaldė kairės rankos („Aš praradau kairę ranką dėl dešinėsios šlovės“, – rašė vėliau, galvodamas apie „Don Kichoto“ pirmos dalies triumfą). Vis dėlto narsus

karys nemetė tarnybos. Po kelerių metų grįžtant į tėvynę laivą Viduržemio jūroje užpuolė piratai, ir Servantesas penkerius metus praleido nelaisvėje Alžyrė, bandymai pabėgti buvo nesėkmingi. Išpirktas ir grįžęs namo, vertėsi sunkiai, dirbo mokesčių rinkėju, buvo apkaltintas pinigų išieškojimu ir įkalintas. Kaip tik Sevilijos kalėjime 1602 m. pradėjo rašyti garsiausią savo knygą „Išmoningasis bajoras Don Kichotas Lamančietis“¹ (pirmą dalis išėjo 1605 m., antra – 1615 m.).

„Don Kichotą“ Servantesas buvo sumanęs kaip riterių romanų parodiją. Mat tuo metu riterių romanai Europoje vėl išpopuliarėjo, o Ispanijoje dėmesys jiems pasidarė tiesiog liguistas. Mėgstamiausias buvo nežinomo autoriaus „Galijos Amadis“, jo sekimų per šimtmetį pasirodė apie pusantro šimto. Naujuosiuose romanuose riterystės idealai jau išsigimę, riteriai pamiršę, dėl ko kovoja, kokia jų žygių prasmė. Silpnųjų ir nuskriaustųjų gynimas, tarnavimas širdies damai virtęs nuotykių ieškojimu. Tokia literatūra ne tik pataikavo prastam skoniui, bet ir tuščiai kaitino jau nuomenės vaizduotę, diegė klaidingą garbės supratimą. Nors romanai buvo menkos meninės vertės, žmonės juos skaitė, dažnai neskirdami vaizduojamo pasaulio nuo tikrojo, ir dėl to būta visokių kuriozų². Ispanų valdžia net buvo uždraudusi tokius kūrinius platinti kolonijose, bet naujųjų „riterių“ nuotykiams vis tiek traukė skaitytojus. Servantesas sudavė stipriausią smūgį tokių skaitalų populiarumui: nuo 1605 m., kai pasirodė „Don Kichoto“ I dalis, Ispanijoje nebuvo išleista nė vieno naujo riterių romano. Tarsi tai numatydamas, rašytojas baigia kūrinių tokiomis žodžiais: „Netroškau nieko kito, kaip tik atgrasyti žmones nuo pramanytų ir kvailių istorijų, aprašomų riterių romanuose, ir šit, pasirodžius tikrai ir nepramanytai manojo Don Kichoto žygių istorijai, tų romanų vertė pašlijo ir netrukus, be jokios abejonės, visiškai nukris.“

Migelis de Servantesas sukūrė neįprastą herojų. Tai pamišėlis ir kartu didžiai taurus žmogus, su ištikimu ginklanešiu Sanču Pansa leidžis klajoti po miestus ir kaimus, kad įgyvendintų kilnius riterijos idealus – atitaisytų netiesą ir užtartų skriaudžiamuosius. Don Kichotas dažnai kalba apie savo ypatingą misiją, kurią jam, gimusiam geležies amžiuje, dangaus valia skyrė atlikti, idant prikeltų senųjų laikų vertybes:

¹ La Mancha – istorinė sritis vidurio Ispanijoje.

² Kuriozas – keistas komiškas įvykis ar reiškinys, juokingos aplinkybės.

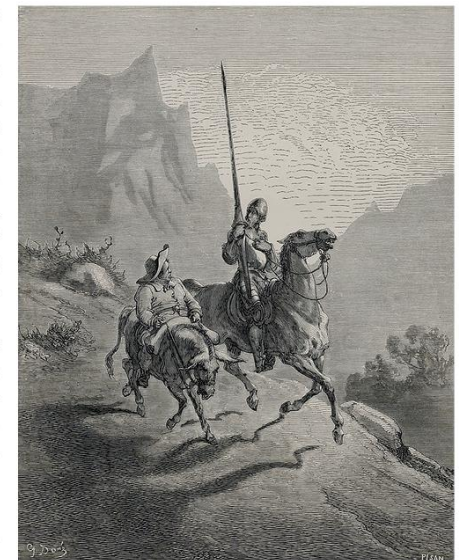
Palaiminta toji gadynė³ ir palaimintas tasai amžius, senovėje žmonių vadinamas auksiniu, ir ne todėl, kad auksas, mūsų geležies amžiuje laikomas didžiausia vertybe, anais laimingais laikais būdavo pelnomas be jokio vargo – stačiai to meto žmonės nežinojo dviejų žodžių: *tavo* ir *mano*.

Visur tuomet viešpatavo ramybė, draugystė, sandora.

Tuomet meilės jausmams reikšti pakako žodžių, tokių pat nuoširdžių ir paprastų, kokie jie gimsta žmogaus sieloje, be jokio dirbtinumo ir vingrybių.

Tiesa ir atvirumas buvo be menkiausių apgaulės, suktybės ir klastos priemonių.

Šališkumas ir naudos sumetimai neturėjo tokios galios, kad išdrįstų pažeisti ar peržengti visagalią teisingumą, kuris nūnai menkinamas, pažeidžiamas ir ujamas. Savivalės įstatymas nedrumstė teisėjo minčių, nes tuomet dar nebuvo nei kas, nei ką teisia. (I, XI)

1863 m. pasirodė Giustavo Dorė iliustruotas „Don Kichoto“ vertimas į prancūzų kalbą. Dailininkas sukūrė 370 romano iliustracijų.

Don Kichotas ir jo ginklanešys – paikas beraštis valstietis Sančas Pansa⁴ – patiria daug išbandymų. Narsusis riteris regi milžinus, prieš kariaunas, užburta pilį ir nepaisydamas įspėjimų, kad tai tik malūnai, avių banda ir pakeles

³ Gadynė (pasenęs skolinys iš baltarusių k. – *gadźina*) – metas, laikotarpis.

⁴ Ispaniškai *panza* – pilvas.

Migelio de Servanteso portretas, dailininkas Chuanas Martinesas de Chauregis y Agilaras (*Juan Martínez de Jáuregui y Aguilar*), XVI a.

mus daugiau gautų grūdų, negu kitose karalystėse paprastai būna.

Norime, kad perskaitytas laiškas viename mieste su vienuolių ar kitų patikimų vyrų liudijimu būtų nurašytas ir negaišinant išsiųstas į kitą, idant mūsų troškimas būtų paskelbtas visiems. Likite sveiki.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Kaip Gediminas pristato ir vadina save?
2. Apie kokius ankstesnius pasiūlymus ir prarastą naudą kalbama laiške? Kurie žodžiai atskleidžia valdovo kartėlį? Kurie žodžiai ironiški?
3. Dėl ko Gediminas yra parašęs laišką popiežiumi? Ką iškilmingai pažada kviečiamiems pasiuntiniams?
4. Kokia valdovo nuomonė apie vienuolius?
5. Kokie žmonės kviečiami kurtis Lietuvoje, kas jiems žadama? Kuo viliojami žemdirbiai?
6. Remdamiesi laišku ir istorijos žiniomis, nusakykite Gedimino kreipimosi į klostinčių Europos miestų gyventojus tikslą.
7. Koks laiško tonas? Perskaitykite balsu pasirinktą ištrauką.
8. Apibūdinkite laiško funkcinį stilių. Kuriose vietose jis geriausiai matyti? Kas rodo, kad laiške laikomasi diplomatinio etiketo taisyklių?
9. Koks Gedimino paveikslas ryškėja skaitant šį laišką? Kurios viduramžių riterio bruožus galime čia įžvelgti?

Šiame ir kituose laiškuose Gediminas leidžia suprasti, kad ketina krikštytis ir laukia popiežiaus pasiuntinių. O kai popiežiaus atstovų (legatų) pasiuntiniai atvyksta, sako, kad jo žodžiai buvo blogai suprasti ar raštininko netiksliai užrašyti, mat krikštytis jis nesiengia.

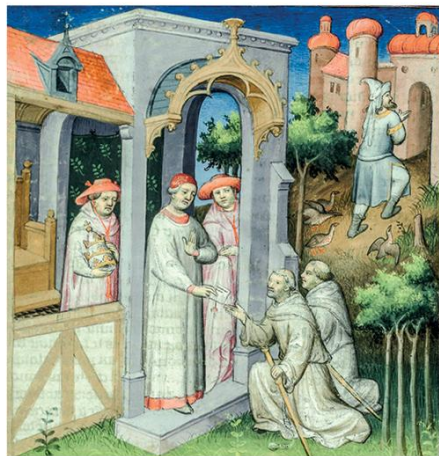
Pranešime apie apsilankymą pas Gediminą pasiuntiniai aprašo iškilmingą priėmimą:

Kai atėjome pas jį, sėdintį su patarėjais menėje su tarėjais savo menėje, įteikėme jam ponų legatų, pono arkivyskupo, Saremos ir Tartu vyskupo bei Rygės tarybos narių laiškus; jis juos maloningai priėmė. Paskui jam pasakėme, kad turime užduotį su juo tartis Apaštališkojo Viešpaties ir minėtų ponų vardų; jis atsakė, jog tokią valandą derėtis nepatogu, kadangi atvykome po kelionės ir po vargų turėtume pailsėti ir būti linksmi bei džiugūs.

Jau iš šių žodžių matome, kad Gediminas delsia pradėti pasiuntiniams rūpimą pokalbį apie Lietuvos krikštą. Toliau jie rašo norėję su valdovu pasikalbėti asmeniškai, bet jis juos priimdavęs tik apsuptas tarėjų. Pasiuntiniai nelinkę tikėti, kad Gediminas nė nesiruošė krikštytis. Jie mėgina

įrodyti, kad iš tiesų norėjo, bet dėl nežinomų priežasčių pakeitė nusistatymą. Ir čia į oficialų lotynišką raštą įsiterpia stilistiškai visai netikėtas fragmentas:

Be to, girdėjome iš kažkurio mažojo brolio, kad viena moteris iš karalienės namiškių jam atskleidė, jog karalius tada kiekvieną naktį, kiek ten buvome, mums išėjus iš susitikimo įžengdavo į savo miegamąjį, pakvietęs kartu gimnaitį Erudoną, ir verkė graudžiausiai, ir padaręs pertrauką vėl pradėjo verkėti; ir kiekvieną naktį tai darė tris kartus, ir kiek ta moteriškė galėjo spręsti, taip padarė dėl to, kad reikia atsitraukti nuo pradėtojo žingsnio.

Popiežius Jonas XXII rankraščio miniatiūroje, 1410–1412 m.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Kaip oficiali ir neoficiali informacija apie Gedimino ketinimus susijusi su erdvės nuorodomis? Kur vyksta veiksmas ir kas supa Gediminą vienu ir kitu atveju?
2. Kas pasakojime apie Gedimino ašaras kelia šiokią tokią įtarimą?
3. Aptarkite, kaip oficiali Gedimino laikysena ir ceremoningas kalbėjimas dera su verkimu. Tik turėkite galvoje, kad krikščioniškosios raštijos tradicijoje graudus atgalavimas ne savo valia nusišukus nuo Dievo nemenkina valdovo orumo.
4. Pasiklausykite profesorių Edvardo Gudavičiaus ir Alfredo Bumblaus diskusijos „Ko verkė Gediminas?“ LRT laidoje „Būtovės slėpiniai“. Aptarkite istorikų argumentus.
5. Kaip manote: Gediminas iš pat pradžių nemanė laikytis duoto žodžio ir šitaip pažeidė riteriško elgesio taisykles ar, aplinkybių priverstas išsižadėti savo ketinimo, išgyveno tikrą vidinę dramą? Pagrįskite savo nuomonę.

DIDŽIOJO KUNIGAİKŠČIO VYTAUTO LAIŠKAS ŠVENTOSIOS RŪMOS IMPERIJOS VALDOVUI ZIGMANTUI

(ištrauka)

1420 m. kovo 11 d.

Nežinome, dėl kieno nuopelnų ar kaltės buvo paskelbtas toks sprendimas arba kuo mes taip nusikaltome jūsų šviesybei, kad jūsų šviesybė pelnytai nusiteikėte prieš mus, visur sudarydamas mūsų pusei sunkumų. Juk pirmiausia jūs padarėte ir paskelbėte sprendimą dėl Žemaičių žemės, kuri yra mūsų paveldėjimas ir mūsų tėvonija iš teisėtos prosenolių bei senolių įpėdinystės. Ją ir dabar nuosavybėje turime, ji dabar yra ir visada buvo viena ir ta pati Lietuvos žemė, nes yra viena kalba ir tie patys gyventojai. Bet kadangi Žemaičių žemė yra žemiau negu Lietuvos žemė, todėl ir vadinama Žemaitija, nes taip lietuviškai yra vadinama žemesnė žemė. O žemaičiai Lietuvą vadina Aukštaitija, t. y., iš Žemaičių žiūrint, aukštesnė žemė. Taip pat Žemaitijos žmonės nuo senų laikų save vadino lietuviais ir niekada žemaičiais, ir dėl tokio tapatumo (sic⁵) savo rašte mes nerado [atskirai] apie Žemaitiją, nes viskas yra viena, vienas kraštas ir tie patys gyventojai.

Taip XVI a. nežinomas vokiečių dailininkas įsivaizdavo Lietuvos didįjį kunigaikštį Vytautą ir jo žmoną didžiąją kunigaikštienę Oną.

⁵ Sic (lot.) – štai kaip, būtent taip.

Šventosios Rūmos Imperijos valdovas Zigmantas Liuksemburgas, dailininkas Albrechtas Diureris (Albrecht Dürer) 1511–1513 m.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Kaip manote, dėl ko Vytautas laiške priekaištauja Zigmantui Liuksemburgui? Remdamiesi istorijos žiniomis, įrodykite savo įžvalgos teisingumą.
2. Kokiais argumentais Vytautas grindžia Žemaitijos neatšiejamumą nuo Lietuvos?
3. Kaip vertinate Vytauto argumentus šiuolaikinio žmogaus požiūriu? Gal pasiūlytumėte naujų?

Lietuvių požiūris į Vytauto pusbrolių Jogailą, tapusį Lėnkijos karaliumi, iki šiol dvejopas. Vieniems jis sąjungos su Lėnkijos Karalyste, padėjusios sėkmingai pasipriešinti Kryžiuočių Ordinui, o vėliau ir Maskvos Didžiajai Kunigaikštystei, pradininkas. Kiti jį laiko išdaviku, siekusi sužalinti

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Kaip Mindaugas kalba apie karūną? Kurie jo žodžiai ironiški?
2. Kaip suprantate Dausprungo žodžius, kad ant karūnos žiba ašaros?
3. Ką Mindaugas atsako į Dausprungo priekaištą dėl pasitenkinimo pagaliau tapus karaliumi? Kuo jis didžiuojasi?
4. Kodėl Dausprungas ragina Mindaugą atsisakyti ir karūnos, ir naujojo Dievo?
5. Kokia prasme Mindaugas lygina save su Kristumi? Kodėl jis jaučiasi nukryžiuotas? Dėl ko aukojasi?
6. Ką nusprendžia daryti Dausprungas? Kodėl?
7. Apie ką užsisvajoja Mindaugas, išgirdęs Dausprungo sprendimą? Ką liepia pasakyti ant tėvo pilkapio?

[DEŠIMTAS EPIZODAS]

Mindaugas nusiima karūną ir ilgai žiūri į ją

Mindaugas (aktorius Regimantas Adomaitis) režisieriaus Henriko Vancevičiaus spektaklyje „Mindaugas“, 1969 m.

Dabar galiu tave į žemę trenkti
Ir kojomis sutrypt, galiu sulaužyt,
Tuos blizgučius išmėtyt – kam jie man?
Ar tu mane išaukština, iškėlei,
Ar atnešei ramybę man ir laimę?
Ar gal nuo mano rankų tu nuplovei
Tą kraują, kur praliejau dėl tavęs?
O ne! Esi tik paprastas metalas,
Kurs mėgsta suteptas krauju rankas.
Tai džiaukis – tu į tokias ir papuolei.
Esi, matai, valdžios, galybės ženklas, –
O ko verta valdžia, jei rankos švarios!
Žiūriu aš į tave ir negaliu suprasti,

Ar aš tave laikau, ar tu mane.
Tie brangakmeniai – kaip gyvatės akys –
Net kraują stingdo ir užgniaužia kvapą.
Aš jau nebegaliu judėti... Kirsks!
Tai ko dar lauki? Kirsks tiesiog į širdį.
Bet aš tavęs jau nepaleisiu. Ne!
Tu, mūsų papročiu, turėsi gulti
Su manimi į vieną kapą. Taip!
Po daugel metų, ardamas dirvoną,
Žmogus tave išars. Nusistebės –
Kokia keista kepurė! Ir nuspirs
Tave į vagą, vėl užvers velėna.
Tavęs nebus – idėja tavo liks.
Taip kaip ir mano.

O valdžios idėja!

Kokia saldi esi, kokia karti!
Kokiais keliais tu ateini į širdį
Ir kaip tu ją sunaikini visai!
O gal ne tu – žmogus tave suranda?
Tu jį tiktai vilioji, tik šauki,
Kaip klaidžiojanti pelkėse žaltvykslė.
Ir atsisakom dėl tavęs tėvų,
Namų, šeimos, draugų ir artimųjų,
Ištikimybės, meilės ir svajonių.
Tuščia širdim pasiekiame tave.
Ir kai toks tuščias, vienas ir apleistas
Laikai tave ant rankos – tai matai,
Jog tu esi tik Niekas. Niekas. Niekas!
Ir aš tik Niekas, kurs tave laikau.
Ir jei tu moki tik valdyt ir teisti,
Ir jei tarnaut nemoki ir atleisti,
Tada prasmek! Pražūk! Nesivaidenk
Daugiau žmonėms. Ir nesirodyk man.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Įsigilinkite į Mindaugo monologą, vieną svarbiausių dramų vietų.
 - 1.1. Kaip, kalbant apie karūną, prasiveržia Mindaugo pyktis?
 - 1.2. Kodėl karūna ir valdžia jam atrodo neatsiejama nuo kruvinų rankų?
 - 1.3. Dėl ko Mindaugą kankina savigrauža?
 - 1.4. Pakomentuokite žodžius: „Žiūriu aš į tave ir negaliu suprasti, / Ar aš tave laikau, ar tu mane.“?
 - 1.5. Kaip Mindaugas nusako karūnos vertę? Jis kalba rimtai ar ironiškai?
 - 1.6. Kaip jis supranta valdžios idėją?

2. Kaip manote, kodėl viską apmąstęs Mindaugas ir karūną, ir save pavadina Niekuo?

SAVARANKIŠKO SKAITYMO UŽDUOTYS

Savarankiškai perskaitykite vienuoliktą dramos epizodą – I scenos pabaigą.

1. Mindaugas ir Morta.
 - 1.1. Kodėl Mindaugas karūną pavadina gyvate? Kaip šis palyginimas susijęs su ankstesniu monologu?
 - 1.2. Ko bijo Morta? Dėl ko ją graužia sąžinė?
 - 1.3. Ką Mindaugas atsako paklaustas, ar tiki Dievą?
 - 1.4. Ko mokė Mortą vienuolis Zyvertas?
2. Baltas ir Juodas metraštininkas.
 - 2.1. Kuo skiriasi metraštininkų požiūris į tą metą, kai „nieko neįvyko“?
 - 2.2. Apie kokį aukštesnį teismą kalba Baltas metraštininkas?
 - 2.3. Kaip metraštininkai supranta istoriją?
 - 2.4. Kaip Baltas metraštininkas apibendrina karaliaus Mindaugo padėtį?
 - 2.5. Paaiškinkite Balto metraštininko išryškintą žmogaus ir valdovo priešpriešą.

[DVYLIKTAS EPIZODAS]

2

Keramikos dirbtuvė Mindaugo pily. Mindaugas ir Senis

MINDAUGAS (*įeina su karūna po pažastim*)

Aš jau seniai žadėjau tau parodyti
Tai, ko lig šiol dar Lietuvoj nebuvo.

Mindaugas (aktorius Vytautas Paukštė) ir Senis (Eduardas Čepulis) režisieriaus Povilo Gaidžio spektaklyje „Mindaugas“, 1969 m.

SENIS (*apžiūrinėja karūną*)
Neblogas darbas. Taip, visai neblogas...
Reikėjo pasakyti man – aš būčiau
Nulipdęs tau iš molio ne blogesnę.

MINDAUGAS

Ė Seni, juk žinai, kad molis dūžta!

SENIS

Kad nieko amžino nėra, valdove!

MINDAUGAS

Vadink mane vardu – kaip ir seniau.

SENIS

Tai kur dabar ją dėt? Jei būt kepurė –
Ant sienos pakabinčiau. Jei puodynė –
Padėčiau ant lentynos.

MINDAUGAS

Gal geriau

Padėk ją ant lentynos.

SENIS

Tai ar nori

Pirštus pamiklinti ir ką nors nužiesti?
Geras rankas turėjai – būtum buvęs
Garsiausias puodžius Lietuvoj. Dabar...

MINDAUGAS

Dabar – karalius. Lietuvos karalius!
Paduok tą lentą. Lietuvą paduok!

Senis atneša lentą, ant kurios – keraminis Lietuvos žemėlapis

SENIS

Tai jau ir vėl ką nors nukariavai
Ir prilipdyti atėjai? Kiek sykių
Aš tau sakiau, kad gerą, tvirtą daiktą
Iš vieno molio gabalo lipdytum!
O tu gi kaip kregždė – po trupinėlių
Imi iš šen, iš ten... Nerimtas darbas.

MINDAUGAS

O kas gi, Seni, molis? Molis – žemė.
O žemė – ji visur tokia pati.
Štai gabalą imu, tarp rankų minkau.

lydeka – ją ima ir ryja.“ Ar mūsų dienomis pastatyta drama „Meilė, džiazas ir velnias“ būtų „gyva žuvelė“? Savo nuomonę išdėstykite ir pagrįskite raštu.

20. Parašykite rašinį pasirinkta tema:
- Ar prasminga kovoti su pasaulio blogiu?
 - Kaip jaunas žmogus gali puoselėti gėrio pradą savyje?
 - Ar jauni žmonės tiki kilniais idealais?

Tiriame

21. Juozas Grušas drama nuolat statoma teatruose, režisierius Raimundas Banionis pagal ją yra sukūręs filmą „Džiazas“ (1992 m.). Patirinėkite skirtingų laikotarpių spektaklių nuotraukas arba pažiūrėkite filmą [E](#), ir palyginkite su drama. Su tyrimo rezultatais supažindinkite bendraklasius.
- 21.1. Kaip scenovaizdis, aplinka atspindi vaizduojamą laikotarpį ir visuomenę?
- 21.2. Kokie veikėjų paveikslai, kuo jie skiriasi nuo dramų personažų?
- 21.3. Kurią interpretaciją norėtumėte pamatyti teatre? Kodėl?
- 21.4. Ar Raimundo Banionio filmas aktualus jūsų kartai? Kodėl taip manote?

Džordžas Orvelas. Totalitarizmo kritika

- Prieš ką maištauja Džordžas Orvelas?
- Ar tikrai visi gyvuliai lygūs?
- Ar įmanoma sukurti tobulą visuomenę?

Džordžas Orvelas 1940 m.

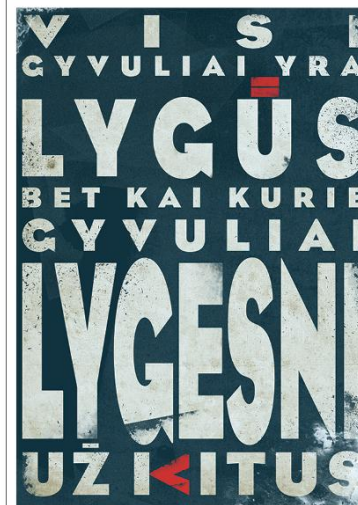
Džordžas Orvelas (George Orwell, tikrasis vardas Ericas Bleras (Eric Blair), 1903–1950) – britų žurnalistas, rašytojas, maištautojas prieš totalitarizmą. Orvelo vardą išgarsino romanai „Gyvulių ūkis“ (1945 m.) ir „1984-iejį“ (1949 m.). Nors jis yra parašęs daugiau grožinės prozos kūrinių, esė, elėraščių, kaip tik šios dvi knygos geriausiai žinomos skaitytojams. Jose kuriamas sąlygiškas, groteskiškas totalitarinės valstybės paveikslas. Rašytojas negailestingai griauna laisvę, lygybę ir brolybę pagrįstos šviesios komunistinės ateities viziją, todėl jo romanai vadinami antiutopijomis.

Orvelo vaizduojamoje totalitarinėje visuomenėje tvyro valdžios baimė, vertinamas tik besąlygiškas paklusnumas, o bet koks individualumas smerkiamas. Apmastydamas tokios visuomenės gyvenimą, Orvelas atskleidžia baugią tiesą: paklusnumas stipresniam slypi pačioje žmogaus prigimtyje.

Romaną „1984-iejį“ Džordžas Orvelas kūrė kaip įspėjimą Europos visuomenei. Skaitytojai, pasibaisėję sovietiniu totalitarizmu, stebėjosi, kaip įtaigiai anglų rašytojas, nesilankęs Sovietų Sąjungoje, atskleidė diktatūros užmačias visiškai kontroliuoti žmogaus mintis ir jausmus, t. y. naikinti asmenybę. Tiesa, Orvelas rašė ne apie sovietinę

tvarką, o apie totalitarizmą apskritai, nes bet kuris toks režimas pamina žmogaus teises. Nors pats rašytojas negyveno diktatoriaus valdomoje šalyje, niekam kitam nepavyko taip įžvalgiai atskleisti totalitarinės visuomenės esmės ir diktatūros pasekmių.

Romanai „Gyvulių ūkis“ ir „1984-iejį“ skaitytojams imponuoja tiksliai nežmoniškos sistemos vaizdavimu, komiškomis ir absurdiškomis situacijomis, šmaikščiomis frazėmis. Antai Didysis Brolis dažnai prisimenamas kaip asmens kulto simbolis, o posakis „Visi gyvuliai lygūs, bet kai kurie gyvuliai lygesni už kitus“ – kaip taikliausias komunistinės visuomenės apibūdinimas.

Lino Spurgos Jaunesniojo iliustracija, 2016 m.

„Gyvulių ūkio“, nors ir meistriškai parašyto, leidėjai iš pradžių kratėsi, o dabar tai jau klasika, viena reikšmingiausių XX a. knygų, įtraukta į geriausių kūrinių anglų kalba šimtuką. Pats autorius šį romaną vadino pasiūlymu iš Rusijos revoliucijos. Romane aprašyta valdžios baimės kaustoma visuomenė, atskleistas jos narių nuolankumas ir dviveidiškumas. Rašytojas parodo, kad taikstymasis su sistema anksčiau ar vėliau nuveda į pražūtį. Jis demaskuoja skambiais šūkiams dangstomą totalitarinės visuomenės skurdą, pilkumą, pašiepia patį valdymo principą: jei pilietis bus alkanas, tai ir galvos tik apie savo pilvą. Tie, kurie pasidavę aklam valdžios troškimui vadovaujami tokiais nuostatomis, kelia pasibjaurėjimą, pyktį, protestą.

GYVULIŲ ŪKIS

(ištraukos)

1

Fermeris Džonsas, Sendvario savininkas, užrakino nakčiai vištides, bet langelius užšauti pamiršo – mat buvo gero, kai įkaušęs. Švytruodamas į šalis žibintu, jis nusivirduliuo per kiemą, nuspyrė prie durų aulinius, priemenėje iš statinės prisileido dar vieną bokalą alaus ir griuvo į lovą, kur jau senokai knarkė jo patė.

Vos šviesa miegamojo lange užgeso, sukrito subruzdavo visas ūkis. Mat dieną buvo pasklidusi žinia, kad senasis Majoras, vidutinių baltųjų veislės kulis, prizų laimėtojas, naktį susapnavęs keistą sapną ir norįs papasakoti jį visiems gyvuliams. Buvo nutarta susirinkti didžiajame kluone, kai tik fermeris Džonsas liausis slankiojęs aplink trobesius. Senąjį Majorą (šitai jį vadino gyvuliai, nors parodose jis būdavo eksponuojamas Vilingdono Gražuolio vardu) visi didžiai gerbė, todėl nedvejodami sutiko paaukoti valandą miego, idant išklaustų, ką svarbus jis turi jiems pasakyti.

Majoras jau buvo patogiai įsikūitęs į šiaudus ant neaukštos pakylės tame didžiojo kluono gale, kur po virdimi²⁹ kabėjo žibintas. Kad ir nusipenėjęs, dvylikos metų Majoras buvo dar gana išvaizdus meitelis, pažiūrėti išmintingas ir geraširdis, nors jo iltys taip ir buvo likusios nenužnybtos. Netrukus pradėjo rinktis ir kiti gyvuliai, kiekvienas dairdamasis patogesnės vietos. Pirmieji atėjo trys šunys – Cilė, Džesė ir Pinčėris, paskui juos – kiaulės, šios nieko nelaukdamos suvirto ant šiaudų prie pat pakylės. Vištos sutūpė ant palangių, balandžiai ant grebėstų³⁰, avys ir karvės sugulė už kiaulių ir ėmė žiaumoti gromulį³¹. Abu sunkieji arkliai, Dobilas ir Kamanė, įžengė į kluoną drauge, kuo atsargiausiai deliodami plačias gauruotas kanopas, kad ginkdie nenutrekštų kokio šiauduose įsikniausio gyvio. Kamanė buvo stambi, gero būdo, gyvenimą beįpusėjanti kumelė, taip ir neatgavusi grakštumo po ketvirtą kumeliuko. Dobilas, didžiulis, kone dviejų metrų ūgio erzilas, jėgos turėjo tiek, kiek du paprasti arkliai sudėjus. Balta juosta išilgai nosies teikė jo išraiškai kvailumo; tiesą sakant, Dobilas ir nebuvo proto galiūnas, bet visi jį gerbė už būdo pastovumą

²⁹ Virdis – lubų sija arba palubėje įtaisyta kartelė kam nors sukabininti.

³⁰ Grebėstai – stogo griaučiai.

³¹ Gromulys – čia iš skrandžio atrytas ir iš naujo kramtomas pašaras.

Vladas Drėmos „Gaisras Vilniuje 2222 metais“, 1928 m.

reikalavo: šalin nesuskačiuojami muziejai, šalin universitetai ir profesoriai, tyrinėjantys senienas, reikia kurti ryžtingesnį ir veiksmingesnį meną! Technikos pažanga – greitų automobilių, traukinių, lėktuvų gausmas – štai kas iš tiesų verta menininko plunksnos ar teptuko. Futuristai literatai mėgdžiojo kino meną – mėgo sparčiai besimainančius vaizdus. Jų kūryboje ryškūs spalvų kontrastai, apstu abstrakcijų. Poezijoje ataidi triukšmingas miesto gyvenimas, atsiranda buitinių frazių, dialogo nuotrupų.

Apie 1921 m. Lietuvos periodiniuose leidiniuose ėmė rasti kūrinių keistais ir net nesuprantamais pavadinimais. Jaunas poetas Salys Šemerys išspausdino eilėraščius „Šiaudadūšis“ ir „Pojūčių pokylio prožektorius“, Faustas Kirša – ilgesnį eiliuotą kūrinių, pavadintą „Šėpšėrėrėp“. Jau žinomas poetas Kazys Binkis, kurio pirmojo rinkinio eilėraščius vakarėliuose atmintinai deklamavo dailininko gimnazistės, irgi pateikė akibrokštą skaitytojams. Jo eilėraščiai „Botanika“ ir „Vokiškas pavasaris“ niekaip nederėjo su anksčiau parašytomis „Utomis“, stebino savo stilistika ir žodynu. Spaudoje pasirodė straipsnių, ginančių šiuos naujos dvasios kūrinius ir kartu teigiančių, kad modernusis menas nėra jokia naujovė, modernumo ženklų esą galima rasti ir Kristijono Donelaičio kūryboje. Nusižiūrėję iš vokiečių ir italų, lietuvių poetai tėvynėje ėmė skelbti naujosios poezijos idėjas.

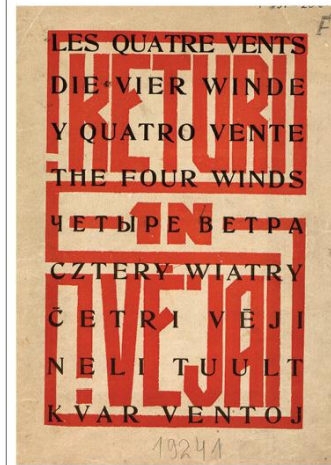
Netrukus bendraminčiai autoriai Kazys Binkis, Juozas Butkus (slapyvardis Butkų Juzė), Salys Šemerys, Petras Tarulis susibūrė į literatūrinę grupę ir 1922 m. išleido „Keturių vėjų pranašą“. Grupės nariai rinkdavosi Binkio bute Kaunė, skaitydavo ir aptardavo savo kūrinius, nagrinėdavo svetur spausdintus straipsnius apie naujojo meno kryptis ir menininkų siekius. Šių literatų, netrukus gavusių keturvėjininkų vardą, gretas papildė daugiau poetų, į susirinkimus Binkio bute ateidavo ir dailininkai Adomas Galdikas, Kazys Šimonis.

Be „Keturių vėjų pranašo“, iš viso 1924–1928 m. pasirodė keturi žurnalo „Keturi vėjai“ numeriai. Juose aštriai pašiepiamas visuotinis snaudulys, apėmęs lietuvių literatūrą, „sapnai, kliedėjimas, melagingi, išpūsti praeities padavimai“. Keturvėjininkai šaipėsi iš poetų, kalbančių apie gelmes, „kurios tik arbatinio šaukštuko gilumo tepasiekia“, juokėsi iš jų poetinio žodyno ir noro į kūrybą žvelgti kaip į šventą veiksma. Iš lietuvių rašytojų pripažino tik Kristijoną Donelaitį ir Antaną Strazdą, nes jų žodis tiesus, atviras ir be poetinių grožybų.

Jaunieji poetai svaigo nuo užmojo „skambiu žodžiu atjauninti žmogaus dvasią“. Vis dėlto bent kiek taikėsi ir prie vietos sąlygų, nebuvo tokie negailestingi tradicijų prieštai kaip, tarkim, italų futuristai, siūlė sudeginti bibliotekas, užtvindyti muziejus. Lietuviams nereikėjo griauti akademijų ir muziejų, nes jų tiesiog nebuvo, nereikėjo niekinti profesūros, nes laikinojoje sostinėje universitetas dar tik

Keturvėjininkai svečiuose pas poetą Kazį Binkį (pirmoje eilėje iš dešinės) 1924 metais. Atpažinti asmenys: rašytojai Petras Tarulis (Juozas Petrėnas), Teofilis Tilvytis ir Augustinas Gričius, aktorius Henrikas Kačinskas, žurnalistas Adolfas Brazulis ir Albertas Gerutis.

Žurnalo „Keturi vėjai“ pirmo numerio viršelį, 1924 m.

kūrėsi. Futurizmo kryptis į lietuvių lyriką atnešė šnekamosios kalbos žodžių, miesto gyvenimo detalių, poetizavo kasdienybę. Keturvėjininkai rašė apie tai, kas žemiška, natūralu, ir net didžiavosi išdrįsę vadinti daiktus tikraisiais, kartais šiurkščiais vardais. Lietuvių poezijoje iki tol nebuvo žodžių *strėnos*, *pasturgalis*, *mėšlynas*, *smarvė*, *kelnės* ir panašių. Be to, jie kūrė naujus žodžius: *galvingi*, *rankingi*, *kojingi*, *magnetingoji mergelė*, *augnelių arija* ir t. t.

Lietuvių futuristų poezijoje nėra žodžių *tauta*, *tėvynė*, užtat dažnai minimi svetimi kraštai, miestai ir jų simboliai: Parýžius, Eifelio bokštas, Berlynas, Japónija, Sachara. Eilėraščio žmogui per ankšta ne tik Lietuvoje, bet ir visoje planetoje. Jis laksto padangėmis, gainioja debesis, jaučiasi esąs kosminio judėjimo dalyvis. Jis garbina techniką – geležinkelius, elektrą, aviaciją. Jam reikia telefono ir telegrafo, kad galėtų su dangum susisiekti ar pasikalbėti su Egipto mumija. Pažangą keturvėjininkai sieja su jaunyste, gyvenimo džiaugsmu ir polėkiu.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

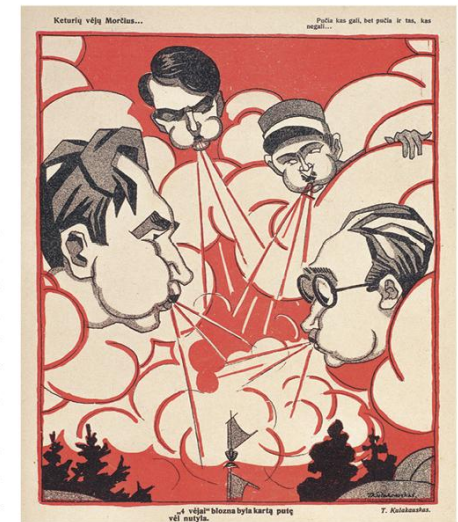
1. Prieš ką sukilo ir ką siūlė futuristai?
2. Kas yra keturvėjininkai? Kuo jie skyrėsi nuo Vakarų šalių futuristų?
3. Kodėl, jūsų manymu, keturvėjininkams taip svarbu gyvenimo tempas, greitis? Kokiais vaizdais, kokiomis poetinėmis priemonėmis tai išreiškiama?
4. Kaip keturvėjininkai vertino lietuvių literatūrą ir kokiomis naujovėmis norėjo ją praturtinti?

Manifeste, kuris išspausdintas „Keturių vėjų pranaše“, keturvėjininkai išdėstė savo požiūrį į literatūrą, jos santykį su gyvenimu.

Mes, jauni iškeltagalviai, nenuoramom ir jėvą vaikiai, einame į gyvenimą Naujojo Mėno vėliava nešini.

Mes nudrėskėme nuo savo dvasios sumirkusį laiko baloją apdarą ir sviedėm jį tiems, kurie senatvėję šala.

Amžinai naujas ir amžinai jaunas gyvenimas – mūsų nesens-tamoji Beatričė. Mes atgrįžime jai savo dvasios veidrodį – te gėrisi.

Telesforo Kulakausko pieštas keturvėjininkų grupinis šaržas, 1928 metai. Iš kairės: Petras Tarulis (Juozas Petrėnas), Kazys Binkis, Juozas Žlabys-Žengė, Antanas Rimydis.

Tegu jo atošvaistoj šypsosi kvatojasi mūsų Beatričė; tegu frizuojasi⁵, tegdyd prieš jį savo veido intapus⁶.

Nustelbdami prekymečio ūžesį ir miegančių knarksma, mes mušame į skambaus žodžio būgną ir šaukiame visus, kurie jauni dvasioj, sudaryti vieną didelę Naujojo Mėno kūrėjų armiją!

Mūsų žemė įtręsta menu. Mūsų tėvai kvėpavo dainomis ir sapnavo pasakomis. Mes, jauniausi jų ainiai, šaukiame jiems „Valio!“ ir, eidami jų keliais, – kuriame savo naujosios būties naująjį mitą.

⁵ Frizuoti (pasenęs skolinys iš vokiečių k. – *frisieren*) – garbanoti, raityti plaukus.

⁶ Intapas – dėmė odoje, apgamas.